

A FASIZMUS KULTÚRÁJA*

94h
Az azt hiszem, a művelt és gondolkodó emberek között immár rohamosan csökkenőben van azoknak a száma, akik a történelem materialista szemléletének alapján állva a nemzetközi politika eseményeinek rugóit még ma is kizárólag anyagi indítékokban, hatalmi érdekekben, vagy éppen a népek sorsát intéző egyesek vétkes ambícióiban hajlandók látni. Az emberiség mind nagyobb tömegeinek felkületében kezd gyökeret verni az a meggyőződés, hogy a szellem ereje mozgatja a világot. Még azok is, akik tudatosan nem képesek számot adni maguknak a szemük előtt lejátszódó események okairól, elégtelennek érzik az olyan fölületes magyarázatokat, melyek szerint politikusok, diplomata és a mögöttük álló tőke önző játéka keveri az emberek százmillióit nyomorba és pusztulásba ragadó vihart. Napról-napra növekedik azoknak a száma, akik ösztönösen érzik, hogy a régi megszokott életformák cmladozóban vannak, hogy az emberiség új korszak felé mutató változásokon megy át. S valóban így is van: új világ- és életszemlélet kialakulásának vagyunk tanúi s többé-kevésbbé cselekvő részesei. Bizonyos értékeknek századok óta mozdulatlan skáláján gyökeres eltolódások mennek végbe, egyén és társadalom, nép és állam egymáshoz való viszonya épügy átalakulóban van, mint ahogy egyes államoknak szinte természeti törvényként tisztelt rangsora s az életjavakhoz való kisebb vagy nagyobb joga is vitássá válik.

Ennek a mélyreható világnézeti változásnak kétségtelenül a fasizmus volt az elindítója, vagy legalább is Mussolini nevéhez fűződik az a mozgalom, melyben először öltött formát a vajúdo új eszmevilág. A fasizmusról tehát nem akkor lesznek helyes fogalmaink, ha az anyagi lét síkján kitzúzott céljaival ismerkedünk meg, e téren elért eredményeit vizsgáljuk, politikai, katonai erőfeszítéseit, hadi teljesítményeit mérlegeljük, hanem ha szellemi alapjait, eszmei és erkölcsi ideáljait s ezekre fölépített kultúráját próbáljuk közelebbről szemügyre venni.

2
A fasizmus legbenső lényege szerint nem politikai mozgalom, aminek általában szokás tartani. A politikai mozzanatot a fasizmusnak csak egyik összetevője a sok közül; a politikánál nem alárendeltebb a gazdasági, ezzel egyenrangú a társadalmi, a népjóléti, a közegészségügy, népesedési, vallási, erkölcsi, tudományos, művészeti stb. momentum, mert mindezek csak különböző vetületei annak az új szellemiségnek, új érzés- és gondolatvilágnak, amit a fasizmus valójában jelent. Lényegileg tehát a fasizmus szellemi mozgalom, kultúrjelenség, a kultúra új, a maga nemében eddig ismeretlen formája: *sui generis* kultúra s nem a kultúrán kívül álló, arra kívülről ható erő.

* 1941 dec. 16-án tartott Szabadegyetemi előadás.

A fasizmus nem mint kész elmélet, mint kidolgozott tan lépett a porondra; nem egy, vagy néhány ember kitalálása. Csirái nagy számban fellelhetők már a századeleji olasz gondolkodásban. A szocialista-kommunista materializmus ellen a háború előtti évtized olasz fiatalságának legjava a *szellem primátusát* hirdette s ez a rendíthetetlen hit vált a fasizmus alapjává: a fasizmus kultúra kíván lenni és a kultúra a szellem uralma az anyag fölött.

A szellem ereje a századforduló táján rohamos sorvadásnak indult. Az 1870 előtti félszázad heroikus küzdelmeivel kivívott egységes Itáliában a látszólagos anyagi virágzás kényelme a vezető osztályokat tunyává, önzővé, anyagiassá, nagy eszmények iránt érzéketlenné tette, a nyomorgó milliókat pedig végzetes közönybe, apátiába fullasztotta. E világszerte többé-kevésbé általános jelenségre ifjú olasz írók és politikusok egy kis csoportja eszmélt rá először s a baj gyógyszerét nem politikai és gazdasági reformok kiagyaltásában ismerte föl, hanem az olasz lélek gyökereiben való megújításáért kívánt sikra szállni.

Ezek a nagyálmú fiatalok nem ültek föl a szocialista ideológiának, de ugyanakkor kíméletlen harcot indítottak a liberalizmus és szabadkőművesség ellen is. Nem hittek a világbéke lehetőségében, üldözték a defetizmus minden formáját, akár a tudomány, akár a vallás, akár a művészet köpenyében jelent meg. A parlamentarizmusról lesújtó véleményük volt s a kozmopolitizmusról azt tartották, hogy kis népek elbódítására a nagyok találták ki. Szerintük joga van minden népnek évezredekken át kialakult egyénisége megőrzésére, továbbfejlesztésére; a nagyok nacionalizmusával szembe nacionalizmust, expanziós törekvésekkel szembe expanziós törekvéseket kell szegezni. De nacionalizmus alatt nem ostoba faji gőgöt, hiú jelszavakat, elhamvadt dicsőségeken rágódást értettek, hanem minden energiának kihasználását, a föld kincseinek föltárását, a nemzeti vagyon növelését, épúgy, mint a lélek, a szellem, az izmok erőinek munkába állítását.

Szavaik süket fülekre találtak. Az olasz lélek sokkal betegebb volt, semhogy a pusztá *gondolat* felrázhatta volna. Három szomorú század súlya nehezedett rá, a néplélek ősi sajátosságai közül igen sok elhomályosult, az európai civilizáció hajdani fáklyavívője belenyugodott abba, hogy csak fényes múltja érdekelje a világot, őt magát pedig semmibe se vegyék, s hogy szinte „sorscsapás és szégyen olasznak lenni“. A legjobbak joggal vallották, hogy csak valami világrengrés, a lét és nemlét problémáját felvető anyagi és erkölcsi kataklizma volna képes ezt a népet öntudatra ébresztetni, önmagában való hitét visszaadni, az élni és érvényesülni akarást benne fölkelteni s ettől az akarattól hajtva tetterre és áldozatra serkenteni. És amikor kitört a nagy háború, az új, erős Itáliát áhító fiatalok úgy érez-

ték, hogy elérkezett a tisztulás lehetősége, hogy a hareba való beavatkozás válhatik azzá az emeltyűvé, amellyel ki lehetne forgatni sarkaiból a petyhüdt, elaggott olasz lelket. Giovanni P a p i n i, a futuristák, Mussolini és a velük egy úton haladók 1914 augusztusától kezdve nemcsak azért követelték az intervenciót, mert az Ausztria elleni háború önmagában felkésítette őket, hanem mert meg voltak győződve róla, hogy nincs más mód a nemzet kiapasztott életerejének, öntudatának és önbizalmának visszaadására.

S a háború valóban tisztító tűzként hatott az olasz lélekre. A rendkívüli erőfeszítések szüksége rendkívüli erényeket csíholt ki belőle. A műveltek székepszise, nagy tömegek fásultsága, egy hosszú idő óta ismeretlen lelkiállapotban: a lelkesedésben oldódott föl. A kicsinyes önzés uralmát egyen-fölötti célok szolgálata váltotta föl, e szolgálat fegyelmet követelt, ami visszaállította a tekintély elvének érvényességét; az egyenlő munka, nélkülözés és veszély közös nevezőre hozta a különböző társadalmi osztályokat, felébresztette az együvé tartozás érzését s ezzel új tartalmat adott a haza, a közös édesanya fogalmának; az összefogásban rejlő erő felismerése eddig nem ismert mérvű egységbe forrasztotta az olasztságot; ebből önbizalom, öntudatosság s hovatovább nemzeti büszkeség fakadt. A nemzeti becsület megint érték lett, az emberöltők óta eszménytelenül élő olasz nép újból felemelkedett az ideál magasába s megtanult hősnek lenni.

Ám a rengeteg vérontás és anyagi pusztulás árán megszerzett erkölcsi tökélet hamarosan nagy veszély fenyegette. Itália csak címleg tartozott a győzőkhez, valójában sorsa nem sokban különbözött a legyőzöttekétől. Az országot a nyomorúság tengere öntötte el s a szennyes ár felszínén megjelentek a szegénység, elkéservedés, tudatlanság, az erkölcsi hajótöröttek vámszedői: a kommunista apostolok. Gyorsan növekvő táborukkal szemben tehetetlenül és megfélemlítve imbolygott a társadalomnak az a része, mely naivul azt hitte, hogy a háború véres kőjátéka után minden ott folytatódik, ahol 1914-ben abbanmaradt. Kockán volt minden, amit az interventisták a háborútól lelkiekben reméltek — s ekkor Mussolini fölvette a harcot. Ha ő nincs, talán másoknak is sikerült volna a vörös mételevél kiirtása, amint hogy pl. nálunk is sikerült; de csak ő általa válhatott a bolsevizmuson vett győzelem egy új korszak kiindulópontjává. A fasizmus sikereinek csak első állomása volt a kommunista veszedelem kiküszöbölése; igazi nagy harca a háború előtti lelkiség megváltoztatására irányult. „Minden, amit teszek, — mondotta egyszer magánbeszélgetés során Mussolini, — az olasz lélek újjáteremtését célozza. Nincs a fasizmusnak egyetlen intézkedése, mely csak önmagáért való volna. Utak és iskolák, balillák és akadémiák, kórházak és sporttelepek, múzeumok és anyagi jobblét, háború és béke, mind az egyetlen főcél szolgál-

latában állanak. Nem érzem magam egyébnek, mint népem nevelőjének“. E feladat teljesítésének alapfeltétele a népléleknek, az olasz nép erényeinek és hibáinak mélységes ismerete — s ebben a népből kiemelkedett, a társadalom különböző rétegeivel szoros közösségben élt s főleg rendkívüli intuitív erejű Mussolini it még senki sem múlta fölül.

*

Ha a fasizmusnak az imént említett előfutárjai sok tekintetben érintkeztek is Mussolini elgondolásaival, lényeges pontokon az ő erős realitás-érzékétől idegen eszméket hirdettek. Csak példaképpen említem a futuristákat. Míg ezek tanai centralis gondolatává a végletes hagyománytagadást tették, a fasizmus éppen ellenkezőleg visszaállította a múlt tiszteletét, kimeríthetetlen erőforrásává tette a jövő számára a hagyományt. *Io sogno una Italia romana* — mondotta Mussolini, de abban az értelemben, hogy „nélküle elképzelhetetlen legyen az emberiség jövőendő története...“. A futurizmus vallás-ellenes volt; Mussolini már 1921-ben azt harsogta a pártharcoktól, ideológiai ellentétektől feldúlt parlament felé: „A katolicizmus a latin és imperialista Róma tradíciója, az egyetlen egyetemes eszme, mely átöleli az emberiséget“. Ennek a szilárd meggyőződésnek eredménye az Egyház és az Állam kibékülése, megoldván ezzel az olasz nép erkölcsi egységének problémáját, ami csak a vallás síkján volt lehetséges.

A római hagyományoknak s a vallás tanainak tiszteletben tartásából következik a család isteni eredetének hirdetése, a liberalizmus idejében meglazult, a bolsevizmus által halálra ítélt családi kötelékek helyreállítása. A futurizmusnak azt a követelését, hogy az ország legyen végre a dolgozó, acélizmú és acélidegzetű olaszoké — Mussolini is a magáévá tette. Ő is edzett és vakmerő, veszélytől és háborútól vissza nem riadó olaszokat akar nevelni. De mégis mennyire különbözik a futuristák brutalitásától az ő nevelési eszménye, mely a testi és szellemi erők teljes harmoniáján alapszik! A nyers erő magában semmirevaló, heroizmusra van szükség, ez pedig csak az eszmények nemes humuszából sarjadhat.

A fasizmus a nevelés vezetőjévé a jövő gondolatát tette. Ennek érdekében nemcsak kiművelt „emberfőkre“ van szükség, hanem áldozatkészségre, felelősségérzésre, arra a tudatra, hogy minden munka és minden mulasztás messze kihat az egyén és az állam életére. Ez a nemzetnevelés — tágabb értelemben — már a bölesön innen a demográfiai politikában, a családalapítás megkönnyítésében, az anyaság védelmében stb. kezdődik. Második állomása a csecsemő életbenmaradásának és egészséges fejlődésének biztosítása. A gyermek első nevelését aztán a család adja. „A családi hierarchia kicsiben az állami hierarchiát példázza.“ Ahol a család hanyatlóban van, bukás fenyegeti az

államot. E gondolat következetes keresztülvitelének eredménye, hogy a fasizmus összhangot teremtett a nép és az állam között. Az állam megszűnt a városlakó burzsoázia állama lenni s így valójában sokkal demokratikusabb a szó legmélyebb értelmében, mint az ú. n. demokrata államok. A család szerepe a nevelésben akkor sem szűnik meg, amikor abba az állam közvetlenül is belefolyik. Nagy tévedés, hogy az állam kisajátítja magának a gyermeket, vagy azt elidegeníti a családtól. Csak éppen kiterjeszti a nevelés lehetőségeit, az ovodától az egyetemig egyre fokozódó mértékben véve ki részét a nevelés roppant felelősségteljes kötelességéből. De az állam figyelme nemcsak minden korosztályra, hanem minden társadalmi rétegre egyaránt kiterjed azzal a céllal, hogy az új nemzedékből kiirtsa az osztálykülönbség tudatát s osztályöntudat helyett az olasz nemzeti öntudatot alakítsa ki. Új, nagy lépést jelent e téren a *Carta della Scuola* néven ismert iskolai kerettörvény két forradalmi jelentőségű elv érvényesítésével. Az egyik a testi munkára, fizikai ügyességre való nevelést az elemiben és a középiskola alsó, egyetemes tagozatában kötelezővé téve meg akarja szüntetni az értelmi pályán működők gögjét azokkal szemben, akik kezük munkájával szolgálják a hazát; a másik véget kíván vetni annak, hogy az intellektuális képzés a gazdagok előjoga legyen; a tehetségtelent, ha a legtöbb adót fizető gyermeke is, megfosztja a diplomaszerezés lehetőségétől, a tehetségest pedig intézményesen — s nemcsak alkalmilag, jótékonyági alapon — hozzásegíti a képességeinek legjobban megfelelő kiképzéshez.

Tizenkilenc év tervszerű, fáradhatatlan nemzetnevelő munkájának fényes eredményét az abesszin hegyek között, spanyol földön, az olasz légierő napról-napra megismétlődő fényes teljesítményeiben s a Földközi-tengeri harcokban bizonyította s bizonyítja be a fasiszta ifjúság. De átalakította ez a nevelés az öregebb nemzedéket is, azoknak az apáknak generációját, akiknek fiai ma véreznek az új európai rend megteremtéséért. Ezeknek az idősebb korosztályoknak, az iskolából kinőtteknek átnevelését végzi a *Dopolavoro*, a napi munka befejezése utáni szórakozás, testedzés, művelődés szolgálatára hivatott óriási szervezet. A *Dopolavoro*, Mussolini egyik első és kedvenc alkotása, a sport, a túrizmus, rádió, mozi, műkedvelő előadások, vándor opera-társulatok stb. segítségével nyújt fizikai, erkölcsi és kulturális üdülést és épülést a munkásoknak, városiaknak és falusiaknak egyformán. De itt is: testedzés, versenyek, kirándulások elsősorban erkölcsi cél szolgálatában állanak; a bajtársi szellemet növelik s magasabb életszínvonalra emelik a munkást, aki egyre kevésbé érzi magát a társadalom kivetettjének, a kézimunka rabjának, hanem tisztos és tisztelt polgár lesz belőle, aki át van hatva munkája nemzetépítő jelentőségétől s mert szereti hivatását, értékesebb munkát is végez.

Andare verso il popolo — a néphez közeledés Mussolini

jelszava a kultúra egyéb területein is fokozatosan érvényesül. Különösen nagy szerep jut e tekintetben a színháznak. A fasizmus színházi törekvései a széles néprétegeket tartják elsősorban szem előtt s a nép színházához, a tömegek színházához való visszatérés már eddig is a maguk nemében páratlan intézményeket és alkotásokat hívott életre. Ilyenek a *Sabato teatrale*, az összes színházak kötelező, rendkívül kedvezményes szombat esti előadásai; a klasszikus szabadtéri rendezések az antik görög és római színházak és arénák romjai között; a középkori és modern előadások a firenzei *Maggio Musicale* keretében; Shakespeare- és Goldoni-esték Velence terein; operák Caracalla termeiben húszezernyi nézőközönség előtt stb.

Amit a fasizmus a városrendezés, építészet, antik műemlékek feltárása és konzerválása tekintetében tett, méltán kiérdemelte az egész világ csodálatát. E munkálatoknak csak két vonását kívánom kiemelni. Az egyik az, hogy a nagy római múlt iránti hódolat, a klasszikus nagyság és szépség tisztelete diktálja őket, hogy az esztétikai gyönyörűség kimeríthetetlen forrásait képezik minden rendű és rangú olasz számára s hogy felbecsülhetetlen szerepük van a latin eredet, a kétésfélezeréves múlt, a klasszikus hagyományok tudatosításában. A másik tipikusan fasiszta momentum, amit ezzel kapcsolatban nem akarok említetlen hagyni, hogy a múlt monumentumait nem muzeálisan kezelik, nem zárják el a mindennapi élet elől, hanem annak szerves részeivé teszik. Carducci még megborzongott, amikor a sivár jelen hitvány kis emberének szentségtörő lépteit hallotta kopogni méltóságos antik romok márványpadlóján: ma már egyetlen olasz sem érzi magát a régi Róma méltatlan ivadékának... és ezt hangsúlyozza az új építkezések jelentős része: a *Foro Mussolini*, az egyetemváros, a Forlanini-intézet s megannyi más architektúra, mely büszke öntudattal emelkedik a „pietra dell' eternità“, az örökkévalóság kövébe véssett régi város emlékei között. Aki a 15 évvel ezelőtti Rómát összehasonlítja a maival, túlzás nélkül alkalmazhatja a fasizmusra Augusztus császár mondását: téglából rakott Rómába jöttem és márványból épített város marad utánam.

A fasizmus építészetét épp úgy, mint a művészet egyéb ágait tudvalevőleg teljesen modern felfogás jellemzi. A fasiszta Olaszország az egyetlen állam, melyben a hivatalos művészet az újat keresőké. Művészetpolitikáját két főmotívum irányítja: harc a középszerűség ellen s a legmesszebbmenő támogatás a modern irányzatoknak. A tradíció tisztelete nem jelent Itáliában utánzást, visszatérést vagy stagnálást. Mussolini jelszava: *Che si ferma, muore* a művészetben is haladást, fejlődést követel, ez alatt azonban nem a múlttól minden áron való elrugaszkodást, a különködést értik, hanem a korszerűséget, a mai embernek önmagához való hűségét, az új lelkeség kifejezését. Ezt tette a művészet minden nagy korszakában, ehhez van joga a

mának is. Tévedés azonban azt hinni, hogy a hivatalos kritika ezt a korszerűséget külsősegesen értelmezi s a fasiszta propagandára alkalmas s ezért tán pályadíjakkal is kitüntetett munkákat összetéveszti az igazi művészi alkotásokkal. „A Duceről szobrot faragni, duzzadó izmú ifjakat festeni, balillákat, szoptató anyákat ábrázolni vagy olyan zenekari művet komponálni melynek vezérmotívuma a *Giovinezza*, nem fasiszta művészet, nem a kor lelkének kifejezése.“ S ugyanez a rezsím felfogása az irodalomról is. Nem programregényekben, pamflet-novel-lákban, fasiszta doktrináktól csöpögő rossz színdarabokban kell keresni az új olasz szellem irodalmi megnyilatkozását. Hogy milyen mélyre ivódott Mussolini tanítása, igazán a régi írók, pl. Pirandello, belső átalakulása s azoknak a legfatalabbaknak munkái érzékeltetik, akik már az új érában nőttek föl. De nem fölösleges tán rámutatnom arra is, hogy Pirandellot a rezsím részéről akkor is a legteljesebb tisztelet vette körül, amikor filozófiáját még egész világ választotta el a fasisztustól. A szabadság hóhéranak, a lelkek fojtogatójának híresztelt fasiszta diktatura az elsők között adott neki helyet a Mussolini által alapított *Accademia d'Italia*-ban s minden eszközt rendelkezésére bocsátott, hogy merész színpadi törekvéseit győzelemre segítse. S ugyanaz történt sok más modern íróval is. A rendkívüli egyéniség, az igazán kiváló művész számára kezdettől fogva *salvus conductus*t biztosított Mussolini bölcsessége.

És nemcsak a művészet, hanem a tudomány terén is szabadon érvényesülhet az értékes gondolat, bármily érzékenyen érinti is netán a hivatalos felfogást. Az elv az, hogy a fasisztus *sul tronco insostituibile della devozione alla Patria consente ogni libertà spirituale*, vagyis a szellem szabadságának a haza iránti hódolat képezi egyetlen korlátját. Az ellenvéleménynek, a kritikának nyilvánossága azonban természetesen csak a könyv és a szakfolyóirat lehet s nem a napisajtó, mely szellemileg kellően nem vértezett tömegekhez szól s nyugtalanító ötletek felvetésével többet árt, mint használ.

Spanyolországban még ma is *obra de Romanos*, római műnek szokás nevezni az olyan alkotásokat, amelyek dacolni képesek az idővel, az esendő emberi sorssal. Ilyen római szilárdságú alkotások egész sorát hozta létre a fasisztus a különböző tudományok mezején is, előtte járt nemzedékek ma szinte érthetetlennek látszó mulasztásait egy csapással pótolva. Még csak pusztá felsorolást sem adhatok róluk, csupán annyit említek, hogy a klasszikus filológia, a régészet, az olasz irodalom, a humanizmus és renaissance-kutatás, a nyelvészet, művészettörténet, etruszkológia, államtudomány, szociológia, közgazdaság- és pénzügytan mind olyan diszciplinák, amelyeket ma talán seholsem művelnek intenzívebben, mint a fasiszta Olaszországban. E sokoldalú és rohamos fejlődés ékesszólóan bizonyítja,

hogy a szunnyadó energiákat hogyan tudta életreszítani és megtermékenyíteni az a hatalmas szellemi áramlás, amelyet a fasizmus megindított.

*

A Duce erős akaratán kívül, amelyről egy amerikai festő találóan azt mondotta, hogy „nemcsak dinamikus, hanem vallóssággal epidemikus“, szükség volt az erők megszervezésére is. Az organizáció tudvalevőleg régebben nem volt olasz erény. Hogy e tekintetben manapság a világ jó része iskolába járhatna az olaszokhoz, annál nagyobb érdeme a fasizmusnak, mert fegyelme és szervezete nem mechanikus, hanem szellemi alapokon nyugszik. A nagy kulturális szervezetekről, munkaközösségekről sem említhetek többet egyikük-másikuk nevével. Ilyenek az *Enciclopedia Italiana*, az *Istituto di cultura fascista*, az *Università per gli stranieri*, az *Istituto di studi Romani*, a *Consiglio Nazionale delle Ricerche* stb. E rendkívüli aktivitásnak a szellemi és természettudományok egyes ágáiban elért nagy eredményei mellett az az erkölcsi következménye is van, hogy felszabadította az olasz kultúrát a külföldi gyámkodás alól, leküzdötte az idegenimádást, a tipikus olasz betegséggé vált lomhasznobizmust, azt az intellektuális szolgalelkűséget, amely „a tudomány terén a németeket, a művészetben a franciákat, a közgazdaságban az angolokat majmolta“ még ott is, ahol az olasz hagyomány esetleg az idegennél sokkal dúsabb táplálékot kínált volna. Ezzel függ össze az a számunkra is mementóul szolgáló jelenség, hogy a nagy olasz írók alkotásai megint valósággal népszerűekké váltak, hogy az antológiák divatja után nagyszerű könyvsikereket érnek el. Dantétől D'Annunzioig a nemzeti irodalom klasszikusainak mintaszerű teljes kritikái kiadásai s hogy ezzel párhuzamosan a pillanatnyi érdekű fordítások száma rohamosan csökkenőben van...

Befejezésül már csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a mai olasz nyelv és stílus is gyökeres változáson ment át a fasizmus hatása alatt. Az analfabetizmus teljes leküzdése következtében a nyomtatott betű közismert nyelvalakító és nyelvegységesítő hatása a legeldugottabb falvakban is érvényesül, s ez Itáliában annál fontosabb, mert a különböző vidékek dialektusai a közelmúltig igen erőteljes egyéni életet éltek. Hogy a tájszólás fölött mindinkább győz a köznyelv, itt nem részletezhető sokféle okból jórészt a fasizmus érdeme. Az sem érdektelen, hogy rengeteg neologizmust köszön a nyelv a fasizmus új intézményeinek s ezek révén a külföld is számos új olasz szót tanult meg. A modern latinizmusok tekintélyes száma Róma emlékének megnövekedett presztízisére vall. Érdekes volna annak bemutatása, hogy mennyi régi szó ment át lényeges jelentésváltozáson a fasizista ideológia értelmezésében s hogy más szavak különös közkedveltsége mennyire jellemző a kor han-

gulatára, kedélyi és szellemi beállítottságára. Nem véletlen, hogy a fasiszta korszak ilyen szavakat hozott divatba: *dinamico*, *integrale*, *formidabile*, *totalitario*, *granitico*, *scultoreo*, *inequivocabile* stb.

Az ilyen és ehhez hasonló szavak nem kis része Mussolini írásaiból került közforgalomba. Mindegyikük az ő szellemének: határozottságának, meg nem alkuvásának, világosságának, erejének találó kifejezése. De egyes szavaknál sokkal szuggesztívebben hat a Duce stílusa. Mussolininek a modern írásművészet legalább annyi formai inspirációt köszön, mint annak idején D'Annunzionak. De a két stíluseszmény ég és föld távolságára van egymástól. Mussolini írásmódja „lapidaris, sentenciózus, apodiktikus”; látszólag dísztelen, de valójában a férfias erő és egyszerűség legszebb pompájával ékes. D'Annunzio ereje a csillogó dikció, az archaizáló méltóság, a színek ragyogása, a nyelv elbűvölő zenéje, hol bársonyos lágy-ság, hol ezüstharsonák zengése volt. Ma más levegőt szív az olasz író. S ahol elvesztette értékét a meddő lélekanalízis, lomtárba került a finom remegések, suhanó hangulatok, kis formák és kis élmények receptkönyve, ahol nem a szándék és nem a vágyak érdekelnek, hanem a tettek, nem a sejtelmek, hanem a tiszta, erős érzelmek, ott nincs becsülete többé a szavakból készült csipkedísznek, igéző és szeszélyes arabeszknek. Joggal mondták, hogy Amor és a gráciák helyett a sisakos, lándzsás Minerva a mai olasz írásművészet igazi műzsája.

(Kolozsvár.)

Várady Imre.